

İran'ın Afganistan'da Dini Diplomasi ve İletişim Çalışmaları

Orhan KARAOĞLU*

Geliş tarihi: 20/02/2023

Kabul tarihi: 22/03/2023

Atf: Karaoğlu, O., “İran’ın Afganistan’da Dini Diplomasi ve İletişim Çalışmaları”, Ortadoğu Etütleri, 14-3 (2022): 323-344

DOI: 10.47932/ortetut.1253462

Öz: Günümüzde uluslararası ilişkiler alanında etkisini artırmak isteyen ülkeler askerî ve ekonomik girişimlerin maliyetlerinden kaçınmak ve iletişimin gücünü kullanarak halkları ikna etmek amacıyla yumuşak gücü ve algı yönetimi stratejilerini kullanmayı tercih etmektedirler. İran’ın bölgesel duruşunda ve algı yönetimi ile etki alanını genişletmesinde Şii jeopolitiği önemli bir yere sahiptir. Orta Asya’nın kilit taşı olarak değerlendirilen Afganistan, tarihi İpek Yolu’nun da ikiye ayırdığı jeopolitik önemi yüksek olan bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Afganistan’da yaşanan gelişmelerin etkileri, bulunduğu bölge itibarıyla kendi sınırları dışında da hissedilmiş bu nedenle birçok ülke Afganistan ile ilgili gelişmelere kendi politikalarında da yer vermiştir. Bu ülkelerden birisi de İran İslam Cumhuriyeti’dir. Afganistan’a sınır komşusu olan İran, bölgesel etki alanını genişletme ve ulusal güvenliğini sağlama gayretleri çerçevesinde Afganistan’da sosyal, siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında etkinlik göstermeye çalışmaktadır. Bunu yaparken çeşitli enstrümanlar kullanmaktadır. İran bu faaliyetlerinde etnik, mezhepsel, kültürel ve coğrafi yakınlıktan faydalanmaya çalışmaktadır. Çalışmanın temel amacı Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) 2021 yılında Afganistan’dan çekilme kararı ile yönetimi ele geçiren 2. Taliban döneminden önce İran’ın Afganistan’da Şiilik üzerinden uyguladığı algı yönetimi stratejilerini analiz etmektir. Çalışma içerisinde algı yönetimi unsurları ele alınarak İran’ın çok çeşitli yumuşak güc unsurlarından biri olan Şiiliğin kültürel, dinî ve siyasî boyutu üzerinden kurumlar ve şahısların Afganistan üzerinde oluşturduğu etki alanı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Şiilik, Algı Yönetimi, Afganistan, Dini Diplomasi, İran.

* Orhan Karaoğlu: Dr. Araştırmacı, TR, orhankaraoglu@gmail.com ORCID: 0000-0003-1389-5512

Iran's Religious Diplomacy and Strategic Communication Studies in Afghanistan

Orhan KARAOĞLU*

Received: 20/02/2023

Accepted: 22/03/2023

Citation: Karaoğlu, O., "Iran's Religious Diplomacy and Strategic Communication Studies in Afghanistan", Middle Eastern Studies, 14-3 (2022): 323-344

DOI: 10.47932/ortetut.1253462

Abstract: Today, countries that want to increase their influence in international relations prefer to use soft power and perception management strategies to avoid the costs of military and economic initiatives and to persuade the public by using the power of communication. Shiite geopolitics has an important place in Iran's regional stance, and perception management, and expanding spheres of influence. Considered the keystone of Central Asia, Afghanistan draws attention as a country of high geopolitical importance, which is also divided in two by the historical Silk Road. The effects of the developments in Afghanistan were also felt outside of their own borders due to the region where it is located, so many countries included the developments related to Afghanistan in their own policies. One of these countries is the Islamic Republic of Iran. Iran, which borders Afghanistan, is trying to be active in Afghanistan in the social, political, economic, and security fields within the framework of its efforts to expand its regional sphere of influence and ensure its national security. While doing this, he uses various instruments. Iran tries to benefit from ethnic, sectarian, cultural, and geographical proximity in these activities. The study's main purpose is to analyze the perception management strategies implemented by Iran over Shiism in Afghanistan before the 2nd Taliban era, which took over the administration with the USA's decision to withdraw from Afghanistan in 2021. In the study, the perception management elements will be discussed, and the influence areas of institutions and individuals in Afghanistan will be examined through its cultural, religious, and political dimension of Shiism, which is one of Iran's various soft power elements.

Keywords: Shiism, Perception Management, Afghanistan, Religious Diplomacy, Iran.

* Orhan Karaoglu: Dr. Researcher, TR, orhankaraoglu@gmail.com ORCID: 0000-0003-1389-5512

الدبلوماسية الدينية الإيرانية ودراسات الاتصال في أفغانستان

أورهان قره أوغلو *

تاريخ الاستلام: 2023/02/20 تاريخ القبول: 2023/03/22

اقتباس: قره أوغلو، أ، "الدبلوماسية الدينية الإيرانية ودراسات الاتصال في أفغانستان"، دراسات الشرق الأوسط، 323-344 (2022): 3-14

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.1253462

الملخص

تفضّل الدول التي ترغب في زيادة نفوذها في مجال العلاقات الدولية في العصر الحالي، استخدام القوة الناعمة واستراتيجيات إدارة المفاهيم، من أجل تجنب تكاليف المبادرات العسكرية والاقتصادية وإقناع الشعوب باستخدام قوة الاتصال. وتحلّل الأمور الجيوسياسية الشعبية موقعا مهما في الموقف الإقليمي لإيران وتوسيع دائرة نفوذها من خلال إدارة المفاهيم. وتلقت أفغانستان التي تعتبر حجر الزاوية في آسيا الوسطى الانتباه كدولة ذات أهمية جيوسياسية عالية كبيرة حيث يقسمها طريق الحرير التاريخي إلى قسمين أيضا. وتصل آثار التطورات في أفغانستان إلى خارج حدودها بسبب طبيعة المنطقة التي تقع فيها، لذلك أدرجت العديد من البلدان التطورات المتعلقة بأفغانستان في سياساتها الخاصة. وتعدّ الجمهورية الإسلامية الإيرانية إحدى هذه الدول التي تتابع التطورات في أفغانستان باهتمام. حيث تسعى إيران المجاورة لأفغانستان في إطار جهودها لتوسيع دائرة نفوذها الإقليمي وضمان أمنها القومي، أن تنشط في أفغانستان في المجالات الاجتماعية والسياسية والاقتصادية والأمنية. وأثناء القيام بذلك تستخدم إيران أدوات مختلفة. حيث تحاول الاستفادة في هذه الأنشطة، من القرب العرقي والطائفي والثقافي والجغرافي. تتناقش هذه الدراسة بشكل رئيسي، تحليل استراتيجيات إدارة المفاهيم التي نفذتها إيران من خلال الإطار الشيعي، في أفغانستان بعد قرار الولايات المتحدة الأمريكية بالانسحاب من أفغانستان في عام 2021 وقبل العهد الثاني لطالبان. وتناقش الدراسة عناصر إدارة المفاهيم عبر تناول مجالات التأثير التي شكلتها إيران على المؤسسات والأفراد في أفغانستان، من خلال البعد الثقافي والديني والسياسي للإطار الشيعي، الذي يعتبر أحد عناصر القوة الناعمة الإيرانية.

الكلمات المفتاحية: الشيعية، إدارة المفاهيم، أفغانستان، الدبلوماسية الدينية، إيران.

* أورهان قره أوغلو: د. باحث، تركيا، orhankaraoglu@gmail.com
رقم أوركيد: 0000-0003-1389-5512

Giriş

Din ve mezhep olgusu; birey, toplum ve devlet boyutu bakımından çok yönlü bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin kimlik inşasında değerler; din, inanç, kültür, ideoloji, cinsiyet etkili olmaktadır. Özellikle din ve mezhep, bireylerin ve toplumların kendi kimliklerini tanımlamalarında en temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Dinin sadece bireysel ve toplumsal alanda değil devletler ve devletlerin politikaları açısından da önemli etkileri bulunmaktadır.

Orta Asya'nın kilit taşı olarak değerlendirilen Afganistan, tarihi İpek Yolu'nun da ikiye ayırdığı jeopolitik önemi yüksek olan bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Afganistan, geo-stratejik konumu nedeniyle sürekli dış müdahalelere maruz kalmış bu durum Afganistan'ın ulusal bir devlet olma kapasitesini ve kurumsallaşma sürecini engellemiştir.¹

Tarihsel olarak Büyük Britanya İmparatorluğu başta olmak üzere, Rus Çarlığı ve SSCB'nin işgalini yaşayan Afganistan, sonuç itibarıyla da bu imparatorlukların dağılmasında önemli bir rol oynamıştır. Komşuları arasında Çin, Pakistan ve İran'ın yanı sıra Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın bulunması Türk dünyası açısından da Afganistan'ı önemli kılmaktadır.²

İpek Yolu boyunca yapılacak ve Çin mallarının Avrupa'ya iletimini sağlayacak olan demir yolu projesinin Afgan topraklarından geçmesi ve Hazar enerji bölgesinde çıkan Türkmen doğal gazının Pakistan ve Hindistan üzerinden denize ulaşması açısından stratejik öneme haiz bir enerji koridoru olması da Afganistan'ı daha da önemli hâle getirmektedir.³

Afganistan'da tarih boyunca yaşanan gelişmeler, küresel ve bölgesel anlamda geniş çaplı bir coğrafyada etki yarattığı gibi Türk dünyasında da hissedilen etkiler bırakmıştır. Gerek Afganistan içinde Türk soyluların varlığı gerekse Türk dünyasına komşu olması Afganistan'ı Türkiye için de önemli kılmaktadır.⁴

Afganistan'da yaşanan gelişmelerin etkileri, bulunduğu bölge itibarıyla kendi sınırları dışında da hissedilmiş, bu nedenle birçok ülke Afganistan ile ilgili gelişmelere kendi politikalarında da yer vermiştir. Bu ülkelerden birisi de İran İslam Cumhuriyeti'dir. İran devleti, bölgesel nüfuzunu genişletme ve ulusal güvenliğini sağlamak amacıyla yalnızca Ortadoğu bölgesinde değil Orta Asya'da da faaliyetlerini sürdürmektedir. Çalışma kapsamında disiplin-

1 Thomas Barfield, *Afganistan: Politik ve Kültürel Bir Tarih*, Ankara: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2021, s. 13.

2 A.g.e., s. 488.

3 Peter Frankopan, *İpek Yolu*, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018, s. 580.

4 Orhan Karaoğlu, *Jeopolitiği Anlamak*, Ankara: Orion Yayınları, 2022, s. 47.

ler arası bir çalışma yoluyla İslam mezhepleri tarihi, uluslararası ilişkiler ve siyasal iletişim bir araya getirilerek Şiiliğin İran için Afganistan üzerinde etkileri analiz edilmek istenmiştir.

Stratejik İletişim ve Algı Yönetimi

Stratejik iletişim ve algı yönetimi, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında sert güç kullanmanın bedelini ödeyen dünya ülkelerinin yumuşak güce ihtiyaç duyması nedeniyle önem kazanmıştır. Günümüzde hem teknolojinin gelişmesi, etkileşimin daha hızlı ve geniş alanda cereyan etmesi hem de günümüzde yumuşak güç enstrümanlarının giderek çeşitlenmesi ve etki alanlarının dünyanın her yerinde sonuç verecek şekilde kullanılmaya başlanması iknaya ihtiyaç duyulan her alanda algı yönetimi ve rıza inşasının öncelikli olarak kullanılmasına neden olmuştur.⁵

Fransız dilinden türetilen algı terimi Fransız feodal toprak sahiplerinin bu topraklardan alacakları kiralari toplaması anlamına gelmektedir. Latince karşılığı ise bir şeyin bilişsel ya da duygusal kavranmasını içermektedir.⁶ Richards'ın⁷ aktarımı ile Gibson algıyı etkileşim çerçevesinde ele alırken O'Brien⁸ ise temas çerçevesinde bildiklerimizin ve duyularımızın dış dünyadaki etkileşimli karşılığı üzerinde durarak algı kavramını değerlendirmiştir. O'Brien gibi duyular ve duyumsama yolu ile algıyı tanımlayanlar arasında Jobert⁹ ve Lawrance¹⁰ da yer almaktadır.

Algı yönetiminin tüm çevresel faktörleri, duyularla algılananlar çerçevesinde insan zihninde bir gerçekliğe dönüşüp kendi değerini yaratmaktadır.¹¹ Bu durum da o değerleri, kendi hedeflerini hayata geçirmek isteyenler tarafından kullanılabilen bir araç hâline getirmektedir. Bu noktada iknanın gerçekleşmesi ve belirlenen kitlenin istenilen davranışı göstermesi için deneyimler,

5 Derina Holtzhausen and Angar Zerfass, *Strategic Communication: Opportunities and Challenges of the Research Area*, New York: The Routledge Handbook of Strategic Communication. Routledge, 2015, s. 3-18.

6 A. Lewis, "The Issue of Perception: Some Educational Implications", *Educare*, 30, no. 1.2, 2001, s. 274.

7 J. Robert Richards, "James Gibson's Passive Theory of Perception: A Rejection of Doctrine of Specific Nerve Energies", *Philosophy and Phenomenological Research*, 37 no. 2, Aralık, 1976, s. 219.

8 Daniel O'Brien, "The Epistemology of Perception", Son erişim: 05 Şubat 2022.

9 Şule Tankut Jobert, *Yeni Başlayanlar İçin Psikoloji*, İstanbul: İyi İnsanlar Yayınevi, 2009.

10 Eleanor Lawrance, *Henderson's Dictionary of Biological Terms*, London: Pearson Higher Education, 1999.

11 J. R. Stupak, "Perception Management: An Active Strategy for Marketing and Delivering Academic Excellence, Business Sophistication and Communication Successes", *Public Administration & Management*, 5, no. 4, 2000, s. 253.

içinde yaşanan toplumun yapısı, kültür gibi özellikler¹² ile motivasyonlar, sosyal geçmiş, alışkanlıklar da¹³ etkili olmaktadır.

Tarihsel açıdan bakıldığında Platon, Devlet adlı çalışmasında; insanların algıladıklarını gerçeklik olarak kabul ettiklerini ileri sürmektedir. Bir diğer ifade ile Platon'un ifadesi ile insanlar gerçeklerden daha çok algılarına inanmaktadırlar. Platon bu durumu mağaraya giren ışıktan duvara yansıyan görüntülere bakarak gerçekleri anlamlandırmaya çalışan insanları örnek vererek tanımlamaktadır. Bu durum da bize algının her zaman gerçekliği yaratmadığını; görünenin algılanıp anlamlandırılmasında bireyin kimliğinin, deneyimlerinin, yaşadığı çevrenin, içinde yetiştiği kültürün etkisinin olduğunu ifade etmektedir.¹⁴

Algı yönetimi kavramı, ABD Savunma Bakanlığı tarafından "kitlelerin duygu, düşünce, amaç, mantık, istihbarat sistemleri ve liderleri etkileyerek seçili bilgilerin yayılması ve/veya durdurulması; bunun sonucunda hedef kitlenin davranış ve düşüncelerinin hedefleyenin istekleri doğrultusunda yönlendirilmesi" olarak tanımlanmıştır.¹⁵ Tanım bize ikna sürecinde üretilen bilginin, ikna edilmek istenilen kitleyi istenilen yönde harekete geçirmek için sistematik olarak bilinçli ve planlı bir şekilde kullanılmasını ifade etmektedir. Kitle psikolojisinin analizini yapan Le Bon, algı yönetiminin oldukça basit ifade edilecek iddialardan oluşması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁶

İletişim ve ikna sürecinin uluslararası alanda sistemli ve stratejik amaçlarla kullanılmasının başarı sağlaması, yumuşak güç kavramının askerî müdahalenin elzem olmadığı durumlarda sert gücün yerini alacak yöntemler açısından sıkça kullanılmasına neden olmuştur. Yumuşak güç kavramı ilk kez 1990 yılında Joseph Nye'nin "Bound to Lead" (Önderlik Etmeye Mecbur) isimli kitabında yer verilmiştir.¹⁷

Yumuşak güç; diğerlerinin tercihlerini şekillendirme becerisine dayanmaktadır. Siyasî liderler de bu becerinin önemini farkındadır ve halkını etkileyerek aslında kendi yaptırmak istediklerini halkına benimseterek ikna tekniklerini kullanmayı tercih etmektedir. Yumuşak güç değerlendirilirken kullanılan dil ile yaratılacak etkiden bahsetmek ne kadar önemliyse aynı şekilde yumuşak güç kaynağının etkiye maruz kalacak kitle açısından ne kadar cazibe ya-

12 Rob Withagen, and Anthony Chemero, "Naturalizing Perception Developing the Gibsonian Approach to Perception Along Evolutionary Lines", *Theory and Psychology*, 19, no. 3 (2009): 365.

13 Alfred Otara, "Perception: A Guide for Managers and Leaders", *Journals of Management and Strategy*, 2, no.3, (2011): 24-28.

14 İnci Çınarlı, *Stratejik İletişim Yönetimi* (İstanbul: BETA, 2013), 38-40.

15 US Department of Defence, 2007.

16 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi* çev. F. Z. Bayrak (Ankara: Hayat Yayıncılık, 2017) 125-126.

17 Joseph Nye, *Yumuşak Güç*, çev. Reyhan İnan Aydın (Ankara: BB101 Yayıncılık, 2004), 14.

rattığı da önem taşımaktadır. Bu sebeple iletişim ile ikna etmeye ek olarak, kültür, kimlik, inanç, tarihsel geçmiş ve toplumsal alışkanlıklar gibi cazibe yaratacak ve ortak noktalarda kitleleri harekete geçirecek alanların seçilmesi ve kullanılması da önem taşımaktadır.¹⁸

Bir ülkenin yumuşak gücü, başlıca üç kaynağa dayanmaktadır bu kaynaklar; kültür, siyasî değerler ve dış politika olarak belirtilmektedir.¹⁹

Yumuşak güç için kullanılan aktörler ise hükümet dışı aktörler ile kitle iletişim araçlarıdır.

Algı yönetiminde yumuşak gücün en önemli unsurlarından olan kültürün önemi kavramın kamu diplomasisi, propaganda ve halkla ilişkiler çalışmalarının şekillenmesinde sahip olduğu etki gücü ile daha da net olarak anlaşılmaktadır. Bu sebeple çalışma içerisinde öncelikle kültür kavramı ele alınacak kavramın algı yönetimi açısından yeri ve önemine yer verildikten sonra algı yönetiminde kullanılan stratejilere değinilecektir.

Kültür kavramı ilk olarak hayvan ve bitkilerin yetiştirilmesi anlamında kullanılmış daha sonra insan yeteneklerinin gelişmesi olarak tanımlanmıştır. Günümüzde ise toplu hâlde yaşayan insanların günlük yaşam pratikleri içerisinde yarattıkları veya ürettikleri değerleri, gelenekleri, tavır ve davranışları anlatan bir kavram hâline gelmiştir²⁰.

Kültürün anlamı; hangi bilim dalının kültürü ele aldığı ile ilgili değişiklik gösterebilmektedir. İnsan, toplum ve kültür varlıkları, birbirinden bağımsız yaşayan adalar, adacıklar değildir.²¹

Teknoloji devriminden önce kültürler birbiriyle ilişkisinde daha bağımsızken teknolojik devrim ile dünya küresel bir köye dönüşmüştür. İletişim teknolojisi ile etkileşimin artması kültürün tekipleşmesini beraberinde getirmiştir.²² Ancak Ortadoğu bölgesi gibi kapalı toplumlar popüler kültürden ziyade hâlâ kendi kültürlerinin etkisi altında kalabilmektedir. Bu sebeple yumuşak güç kullanımında kültürel özellikler ve coğrafya önemli bir role sahip olmaktadır.

Kültür, bir toplum için anlam yaratan değerler ve uygulamalar bütünüdür. İran'ın bölgeye etkisi bakımından ortak kültürü bir cazibe noktası olarak belirlemesi bu anlamda büyük bir öneme sahiptir. Kültürü aynı zamanda stratejik açıdan da ele almak gerekmektedir. Jeffrey Lantis'in "Strategic Culture:

18 Nye, *Yumuşak Güç*, 32-37.

19 Nye, *Yumuşak Güç*, 32.

20 Nazife Güngör, *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011, s. 280.

21 Bozkurt Güvenç, *Kültürün ABC'si*, İstanbul: YKY, 1997, s. 18.

22 Dan Laughy, *Medya Çalışmaları*, çev. Ali Toprak, İstanbul: Kalkedon, 2010, s. 35.

From Clausewitz to Constructivism” makalesinde kültürün uluslararası güvenlik açısından önemine yer vermiştir.²³

Stratejik kültürün literatürde kullanımında Jack Snyder’ın etkisi de önemlidir. Birbiriyle rekabet hâlinde olan ülkelerin verdiği kararlar birbiri ile aynı olsa da bu yollarda ilerlemelerinde tercih ettikleri yöntemler birbirlerinden farklılaşmıştır. Bu noktada ülkelerin stratejik kültürleri önem kazanmıştır. Stratejik kültür aynı zamanda bir devletin stratejik düşünce tarihi ile birlikte gelişmektedir. Bu sebeple yumuşak gücün kullanımı ve algı yönetimi açısından kültür, etki yaratan en önemli unsurlardan biridir.²⁴

Yumuşak güç kullanımı ve algı yönetiminde etkili olan stratejik unsurlar ele alındığında algı yönetimi ve propaganda ilişkisi ilk sırada değerlendirilmektedir. Algı yönetimi ve propaganda ilişkisi, önceden hedeflenmiş bir amaca ulaşmak için ikna tekniklerinin kullanılmasıyla tasarlanarak gerçekleştirilen bir iletişim biçimi olarak tanımlanabilmektedir.²⁵ Propaganda faaliyetlerinde hedef, düşmanın veya rakibin düşünce ve inançlarını istenilen amaç doğrultusunda şekillendirmek, eylemlerini arzu edilen yöne çevirmek ve bu eylemlerden hedeflenen amaçla ve çıkarlar doğrultusunda yararlanmaktır.²⁶

Joseph S. Nye da yumuşak güç bağlamında algı yönetiminin araçlarından biri olan propagandaya gönderme yaparak, ikna amacıyla propagandayı etkili bir şekilde kullanmanın önemine dikkat çekmektedir. Özellikle demokratik ortamlarda daha çok rastladığımız beyaz ve gri propaganda algı yönetiminde sıklıkla kullanılmaktadır. Uygulayan tarafın hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla özellikle bilinç ve tutum değişiminin davranışlara yansımaları sağlamak için hazırlanan tüm bilgiler ve bu bilgilerin iletileceği araçlar propaganda açısından ayrıca önemlidir.

Algı yönetiminde kullanılan psikolojik harp ve psikolojik harekât da en az propagandanın kullanımı kadar önemli bir strateji olarak değerlendirilmektedir. İlk kez General Eisenhower’ın idaresi altındaki karargâhlarda oluşturulan Psikolojik Harp Bölümleri ile dikkat çeken psikolojik harp teknikleri tarihte çok daha geçmişteki savaş stratejilerine kadar uzanmaktadır.²⁷ Konvansiyonel

23 Jeffrey S. Lantis, “Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism.” *Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction: Culturally Based Insights into Comparative National Security Policy-making*, 2006, s. 3-31.

24 Jack Snyder, “The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations”, *RAND Cooperation*, 1977, s. 22-29.

25 Edward S. Herman, “The Propaganda Model: A Retrospective”, *Journalism Studies*, 1, no.1, 2000, s. 104.

26 Gregory F. Traverton et al, *Toward a Theory of Intelligence Workshop Report*, Los Angeles: Rand Corporation, 2006, s. 16-17.

27 Rıza Güler, *Stratejik İletişim Güvenlik Odaklı Algı Yönetimi Paradigmaları*, Ankara: Karakum Yayınları, 2018, s. 95.

savaşların yanında savaşılan toplumun ve ordunun moral ve motivasyonuna yönelik düzenlenen, çoğunlukla dezenformasyon içeren mesajların oluşturacağı negatif etki psikolojik harbin temel hedefleri arasında bulunmaktadır. Düşmanın moral ve motivasyonunu bozarak onu yanlışa yönlendirmek de yine beklenen sonuçlar arasındadır. Psikolojik harekatta yine kitle hareketlerinin oluşturulması ve içeriden zayıflatılacak bir sürecin başlatılmasında etki sahibi olabilmek için toplumların analizinin, kültürel kodlarının çözülmesi, inançları, dilleri, tarihleri, alışkanlıkları, öğrenme süreçleri, motivasyon kaynakları, hassasiyetlerinin araştırılması ve analiz edilerek bir veri olarak kullanılması önem taşımaktadır.

Algı yönetiminde etkili olan stratejilerden bir diğeri de bilgi savaşıdır.²⁸ ABD Bilgi Harbi ve Stratejisi Okulu bilgi harbini "bir düşmana karşı zafer kazanmak veya önemli bir başarı kazanmak için bilgiyi ve bilgi kaynaklarını koruma, sömürme, bozma ve tahrip etme amacıyla yapılmış eylemler" olarak tanımlamaktadır.²⁹

Bilginin veri dumanı altında değerlendirilip değerlendirilmediği, sağlıklı karar verme mekanizmalarının çalışması için doğru bilgiye ulaşmanın olanaklarının sınırlı olup olmadığı, dezenformasyon ve manipülasyonun bu süreçte yoğun olarak kullanılıp kullanılmadığı algı yönetiminde bilginin kullanımı açısından önemli bir etkiye sahiptir.³⁰

Bu anlamda bilgi savaşları ve propaganda ile kullanılan dezenformasyonun sadece kitleleri bir davranışa yönlendirmek ile kalmadığı, ülkelerin ve liderlerin imaj ve itibarları ile ilgili, dünya kamuoyunda konumlanıldıkları yer ile ilgili önemli bir etki yaratma gücüne sahip olduğu ifade edilebilmektedir. ABD talimatnamelerine göre bilgi harekâtı, bilginin stratejik yönetimi maksadıyla psikolojik harekât, sivil – asker iş birliği, siber savaş, komuta kontrol ve stratejik iletişim faaliyetlerinin tümünün birleşmesinden oluşmaktadır.³¹

Algı yönetiminde özellikle bireylerin istenilen etki alanında tutarak gerçeklik algısını oluşturma çabası görülmektedir; bu sebeple her toplumun kendi özelliklerine göre gerçekliğin ya da kavramların yeniden inşası söz konusu olabilmektedir. Foucault³² bu durumu bilginin iktidarı olarak tanımlamakta ve toplumda hegemonya yaratabilecek güçte olanların içerik üretimi ve bu

28 Phillip Taylor, "Perception Management and The War Against Terrorism", *Journal of Information al Warfare*, 1, no.3, 2002, s. 25.

29 Güler, a.g.e., s. 99.

30 Çınarlı, *Stratejik İletişim Yönetimi*, 31-34.

31 Güler, a.g.e., s. 100.

32 Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 62.

içeriğin dağılımı konusunda kontrolü elinde bulundurduğunda, gerçekliğin de belirlenen amaçlara göre yeniden inşa edebileceğini ifade etmektedir.³³

Bir diğer algı yönetimi stratejisi halkla ilişkiler yöntemleridir. Stratejik iletişim yönetimi olarak tanımlanabilecek olan halkla ilişkiler faaliyetleri özellikle etkilenmek istenilen kitleleri belirli bir davranışa ikna ederken iki yönlü iletişimi kullanmaktadır. Planlı iletişim yönetimi olarak halkla ilişkiler alanının yeterlilikleri ve sınırları toplumla bire bir iletişimde bilgiye dayalı iknanın hayata geçirilmesi açısından önem taşımaktadır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda gerek propaganda gerek halkla ilişkiler faaliyetleri yoğunluklu olarak görülmektedir.³⁴

Kitle iletişim araçları ile üretilen içeriğin yayılması konusu özellikle söylemlerin eylemlere dönüştürülmesinde meşru bir zemin oluşturmak ve bunun için kamunun rızasını almak açısından önem taşımaktadır. Siegel bu durumu hem düşmanlara gerçekleştirilen eylemlere temel oluşturmak hem de var olan meşruiyeti korumak için uygulanacak faaliyetlerin kabulünün sağlanması açısından ele almaktadır.³⁵

Algı yönetimi stratejilerinden kamu diplomasisi de yine halkların kalplerinin ve zihinlerinin kazanılması açısından uygulanan önemli bir iletişim faaliyettir. Algının oluşturulması ve yönlendirilmesinde iletişim sanatının çatışma yerine barışı inşa etmek için kullanılması, ilişkilerin karşılıklı olarak ortak çıkar anlayışına ve uzlaşmaya dayalı geliştirilmesinde diplomasi ve kamu diplomasisi önemli bir role sahiptir.

Diplomasi, devletlerin yetenek, bilgi ve kapasitelerinin birleşiminden oluşan ve bir devletin dış politikada siyasal etki araçlarının bir faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Diplomasinin temel hedefi, devletlerin dış politikadaki temel amaç ve çıkarlarını kuvvet kullanmadan, barışçıl yollarla hedeflerine ulaştırmaktır.³⁶ 1965 yılından sonra Edward Murrow tarafından "Kamu diplomasisi" olarak adlandırılan diplomatik faaliyet; stratejik iletişimi, imaj ve itibar yönetimini, algı yönetimini, ikna tekniklerini içinde barındıran halkların sempatisini kazanmayı ve kitleleri harekete geçirecek etki alanları yaratabilmeyi hedefleyen önemli bir stratejik çalışmadır.³⁷

33 Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, s. 229-246.

34 Çınarlı, a.g.e., s. 13-40.

35 Pascale Combelles Siegel, "Perception Management: IQ's Stepchild", *Law Intensity Conflict & Law Enforcement*, 13, no.2, 2005, s. 119-120.

36 G. R. Berridge and Alan James, *A Dictionary of Diplomacy*, New York Palgrave Macmillian, 2003, s. 107.

37 Edward Murrow, (1965). "The Edward Murrow Center of Public Diplomacy. What is Public Diplomacy?", Son Erişim: 11 Kasım 2022. <http://fletcher.tufts.edu/murrow/public-diplomacy.html>

Tuch, kamu diplomasisini bir ulusun fikirlerini, düşüncelerini, kurumlarını ve kültürlerini, onların ulusal çıkarlarını ve mevcut politikalarını anlamak amacıyla bir hükûmetin yabancı toplumlarla yürüttüğü iletişim süreci olarak değerlendirmektedir.³⁸ Kamu diplomasisinin algı yönetimindeki etkisinin artmasındaki en önemli nedenlerden biri iletişim teknolojilerinin etki alanlarındaki artış ve teknolojik gelişmeler ile kitleler arasındaki etkileşimin kültürel, siyasi, spor, sanat gibi birçok alanda gerçekleşmesi ve zaman ile mekân gerekliliğinin dünyanın küresel bir köy hâline gelmesi ile ortadan kalkmasıdır. Böylece etki alanları ve ikna edilecek kitlelerin yoğunluğu daha da artmıştır.

Kamu diplomasisi ile algı yönetimi arasında özellikle toplumda rıza yaratmak ve gelecek eylemleri için meşruiyet yaratmak açısından önemlidir. Devletler kendi bekalarını sağlamak için ilk başta askerî ve ekonomik güç unsurlarını kullanmakta ve bu sebeple aşmaları zor maliyetler ödemekteydiler. Kitleleri kontrol etmek ve rıza üretmek için maliyeti düşük tercihler söz konusu olduğunda ikna faaliyetlerinde iletişimin etkisinden yararlanılması tercih edilmiş, bundan sonra üretilen politikalar daha çok algı yönetimi faaliyetleri ve ikna üzerine inşa edilmeye başlamıştır. Kamu diplomasisi çalışmaları bu anlamda önemlidir. Kamu diplomasi çalışmaları sayesinde iletişimde bulunan ülkelerin halkları ile ilişkiler geliştirilmiş, bir onay ya da direnç mekanizması oluşturmak için etkili stratejiler hayata geçirilmiştir. Çünkü kamu diplomasisi stratejisi ile oluşturulan algı yönetiminde hayranlık ile cezbetmenin yanında istenilen gerçekliğin yaratılması için argümanların ikna amacıyla kullanılma sanatını kullanmak da önem arz etmektedir.³⁹

Yumuşak güç unsurlarının diplomasi amacıyla kullanılmasına kamu diplomasisi kavramı ile yumuşak güç kavramının ilişki ve sınırlarının çizilmesi çalışma açısından önem arz etmektedir.

Kamu diplomasisi, yabancı kamuoyunu etkilemek ve gündemi belirlemek açısından önemlidir. Bu anlamda kamu diplomasisi çalışmaları yapılırken yumuşak güç kabiliyetinin kullanılması istenilen ikna sürecinin gerçekleşmesi için elzemdir. Joseph Nye'nin⁴⁰ ifade ettiği gibi baskı ve dayatma yerine iş birliği ve ikna ile ilişkide bulunulan ülke halklarının kendi çizdikleri çerçeve içerisinde düşünmesini sağlamak için yumuşak güç unsurlarından yararlanılmaktadır. Güç istenilen çıktıları elde etmek için diğerlerini etkileme yeteneği

38 Hans Tuch, *Communicating with the World: US Public Diplomacy Overseas*, New York: St. Martin's Press, 1990, s. 38.

39 Nicholas J. Cull, *The Cold War and The United States Information Agency*, New York: Cambridge University Press, 3. Basım. 2009, s. 19.

40 Nye, *a.g.e.*, s. 39.

olarak tanımlanmaktadır. Joseph Nye etki yaratmak için üç yol izlenmesi gerektiğini bu yolların tehdit ya da zorlama, rüşvet ya da satın alma ya da cazibe yaratma olduğunu belirtmektedir.⁴¹

Hükûmetlerin sahip oldukları güç ile dış politika hedeflerini gerçekleştirebilmeleri ve meşruiyet sağlamaları gerekmiştir. Bu anlamda kullanılan askerî gücün yerini gerçekleştiren teknoloji ve iletişim devrimi ile birlikte yumuşak güç almıştır. İşte kamu diplomasisi temelinde yatan yumuşak güç, bu devrimin yanında demokrasinin, küresel sivil toplumun da yükselmesi ile daha da önem kazanmıştır. Yumuşak gücün kullanılması ile kamu diplomasisi artık uluslararası ilişkilerin bir parçası olarak konumlanmaktadır. Yumuşak güç hem davranış yöntemleri hem de değerleri ile bir hükûmet politikası olarak kamu diplomasisini inşa etmektedir. Kamu diplomasisi araçları içinde de toplumları etkileyecek unsurlara yer verilmektedir. Çalışma kapsamında bu unsurlar arasında din üzerinden İran'ın Afganistan kamuoyunda etki alanını arttırmak için Şii unsurları nasıl kullandığı incelenmektedir.

Şiiliğin İran Siyasetinde Etkisinin Yükselişi

1979 İran Devrimi'nden sonra İran iç ve dış politikasında köklü değişiklikler yaşanmıştır.⁴² Özellikle dış politikada "devrimden" sonra Şiilik odaklı dış politikanın yaygınlaştığı görülmektedir.⁴³ Reel politik ve teopolitik amaçları bakımından bölgesindeki Şiiler üzerinde etkisini artırmak isteyen İran devleti, kapsamlı algı yönetimi faaliyetlerine girişmiştir. Bu algı yönetimi ve kamu diplomasisi faaliyetleri Şiilik içerisinde önemli bir yer kaplamaktadır.⁴⁴

Afganistan'a sınır komşusu olan İran, bölgesel etki alanını genişletme ve ulusal güvenliğini sağlama gayretleri çerçevesinde Afganistan'da sosyal siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında etkinlik göstermeye çalışmaktadır. Bunu yaparken çeşitli enstrümanlar kullanmaktadır. İran bu faaliyetlerinde etnik, mezhepsel, kültürel ve coğrafi yakınlıktan faydalanmaya çalışmaktadır.⁴⁵

Afganistan bu anlamda İran için kolay hareket edebileceği bir ülke olarak görünmektedir. Tarihsel süreç, ortak dil ve mezhep, kültürel yakınlık gibi benzerlikler İran'ın Afganistan'daki kamu diplomasisi faaliyetlerini kolaylaş-

41 a.g.e., s. 40.

42 Shireen T. Hunter, "Iran's Pragmatic Regional Policy", *Journal of International Affairs*, LVI, no.2, 2003, s. 135.

43 Muharrem Ekşi, "İran'ın Transnasyonel ve Teopolitik – Şiilik – Temelli Kamu Diplomasisi", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 no. 2, 2017, s. 47.

44 Mehmet Şahin ve Seyedmohammad Seyedi Asl, "İran Dış Politikasında Kamu Diplomasisinin Kullanımı", *Ortadoğu Etütleri*, 2020, s. 163.

45 Orhan Karaoğlu, *Teopower Olarak Şiilik ve İran Dış Politikası*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2021, s. 88.

tırmaktadır. İran'ın bu faaliyetleri içerisinde eğitim, insanî ve sosyal yardımlar, kültürel faaliyetler, imar ve inşaat faaliyetleri, basın yayın faaliyetleri gibi kısımlar bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin sahada icra edilmesinde en önemli kapsayıcı unsur ise Şii kimliğidir.⁴⁶

İran'ın, Afganistan'da eğitim faaliyetleri kapsamında Hatemün Nebiyyin, Uluslararası el-Mustafa, Peyam-ı Nur (İran merkezli), İslami Azad (İran merkezli), İbn-i Sina, Gevher-Şad, Cami Üniversiteleri etkilidir. Bunun yanında Ehl-i Beyt Yükseköğretim Kurumu ile İşrak Yüksek Eğitim Kurumu bulunmaktadır. Bu faaliyetlerini doğrudan İran menşei kurumlar üzerinden uygulamaktadır.⁴⁷

İnsanî ve sosyal yardımlar da İran'ın Afganistan'da kullandığı bir diğer unsurdur. Bu faaliyetlerini de eğitim gibi doğrudan İran menşei kurumlar ile yönetmektedir. Bu kurumların başında İmam Humeyni Yardım Komitesi bulunmaktadır. İran, bu yardımlarını çeşitli şehirlerde açtığı ofisler ile yürütmektedir. Kabil'in yanı sıra Belh, Herat, Bamyan ve Nimruz şehirlerinde yoğunlaştırmıştır. İmam Humeyni Yardım Komitesinin sadece eğitim alanında değil Velayet-i Fakih Şiiliği yayması ve İran için istihbarat faaliyetleri de yaptığına dair iddialar mevcuttur.⁴⁸

İran'ın Afganistan'daki kültürel faaliyetleri de ağırlıklı olarak dil üzerinden ilerlemektedir. Çeşitli dil kurslarının yanı sıra tarihi ve kültürel birlikteliğe vurgu yapılan müzik, film ve tiyatro faaliyetleri mevcuttur. Bu faaliyetlere de Şiilik ve Fars milliyetçiliği vurgusu da eklenmektedir.⁴⁹ Bunun yanında İran'ın medya faaliyetleri de Afganistan'da başvurduğu önemli bir araçtır. İran'ın yurt dışında geniş bir yayın ağı olduğu bilinmektedir. Afganistan da bu ağın içerisinde yer almaktadır. Özellikle Hazaraların ve Taciklerin çalıştırdığı gazetelerin ve televizyonların İran'a yakın bir yayın politikası izlediği görülmektedir. Ayrıca basım ve yayıncılık faaliyetleri de İran'ın sıklıkla başvurduğu bir unsurdur. İran'ın desteğiyle kurulan matbaalar Kabil, Mezar-ı Şerif ve Herat gibi şehirlerde kullanılmaktadır. Bununla birlikte İran'da basılan kitap ve dergilerin Afganistan'a getirilerek dağıtılması sıklıkla rastlanan bir durumdur. Bu kitaplar arasında dinî ve mezhebî yayınların bolca olduğu belirtilmektedir.⁵⁰

İran'ın Afganistan'da kullandığı bir diğer enstrüman imar ve inşaa faaliyetleridir. Kütüphane, okul, hastane, cami, yetimhane, hüseyniye gibi toplumu yakından ilgilendiren alanların inşası doğrudan İran'dan gelen fonlarla ya-

46 Abdullah Yegin, İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları, Ankara: SETA Yayınları, 2017, s. 77.

47 A. Mercaninejad, "Naghsh Afariniye Hovze Tamaddoniye Farhangiye İrani Dar Siyasate Khareji", 24 Aralık 2018.

48 Mohammed Deryabari, "Oza'e Afghanistan va Pishineye Taliban", 27 Temmuz 2021.

49 Mercaninejad, a.g.e.

50 H. Harsij, M. Touyserkani, L. Jafari, "Geopolitics of Iran's Soft Power", *Journal of Political Science Association*, 4, no. 2, 2009, s. 246.

pılmaktadır.⁵¹ Özellikle çalışmanın konusu olan mezhepsel yakınlık İran için en önemli araçlardan birisidir. İran'daki resmi mezhep olan Şiiliği Afganistan içinde de benimseyen grupların olması İran'ın sahadaki işini kolaylaştırmaktadır. İran, İslam Devrimi sonrasında bilhassa komşularına sınır ötesi tebliğ siyaseti güden Tahran yönetimi, bu tebliğin en önemli parçası olarak Şiilikten yararlanmışır.⁵²

İran'ın Şiiliği Algı Yönetimi Aracı Olarak Kullanılması

İran devleti, bölgesel nüfuzunu genişletme ve ulusal güvenliğini sağlamak amacıyla yalnızca Ortadoğu bölgesinde değil, Orta Asya'da da faaliyetlerini sürdürmektedir.

Afganistan'ın nüfusu yaklaşık 40 milyondur ve bunların yaklaşık %20'si Şii kökenlidir. Başlıca Şii kökenli etnik grup Hazaralardır. Hazaralar, Kabil'in batısında ve ülkenin ortasında Hazaracad (Hazaristan) denilen bölgede yaşamaktadır. Bu topluluk içerisinde az da olsa İsmaili ve Sünni Müslümanlar da yer almaktadır. Hazaralar, Afganistan'da 1990'lardaki iç savaş döneminde İran'ın desteği ile Hizbi Vahdet-i İslami Partisi çatısı altında örgütlenmiştir.⁵³

Aslen Tacik kökenli olan Farsivanlar (Farsça konuşanlar) bir diğer Şii kökenli etnik gruptur. İran sınırına yakın bölgelerde, Herat ve Farah gibi şehirlerde yaşamaktadırlar, nüfuslarının 650 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁴

18. yüzyılda Nadir Şah'ın Afganistan'ı işgali döneminde Afganistan'a getirilmiş İran askerlerinin soyundan geldiği öne sürülen Türk asıllı Kızılbaşlar da Şii kökenli bir diğer gruptur. Çoğunluğu Kabil ve Hazaristan'da yaşayan ve nüfusunun 60 bin civarında olduğu tahmin edilen Kızılbaşlar eğitim seviyesi ve ekonomik durum bakımından Afganistan ortalamasının üzerindedir. Ülkenin kuzeybatısında küçük bir grup Tacik de İsmailiye mensubudur.⁵⁵

Sovyetler'in Afganistan'dan çıkmasının ardından İran ülkede eskiye nazaran daha aktif bir rol almaya başlamıştır. Afganistan'da 1979'da SSCB'nin işgali akabinde Şii toplumu örgütlemek amacıyla çeşitli Mücahit gruplar oluşturulmuştur.⁵⁶ Bunlar arasında Ayetullah Asıf Muhsini liderliğindeki Hareketi İslami Afganistan (Afganistan İslami Hareketi), Kerim Halil'i öncülüğündeki Sazman-e Nasr (Zafer Örgütü), Muhammed Ekberi liderliğindeki Pasdaran-ı Cihad-i İslami yer almıştır. Söz konusu oluşumlar İran tarafından des-

51 Şahin ve Seyedi Asl, *a.g.e.*, 173.

52 Mercaninejad, *a.g.e.*

53 Landinfo, "Afganistan: Hazaras and Afghan Insurgent Groups Raporu", *Landinfo Country of Origin Information Centre*, Norveç, 2016, s. 6.

54 Karaoğlu, *a.g.e.*, s. 86.

55 Deryabari, *a.g.e.*

56 Karaoğlu, *a.g.e.*, 87.

teklendiği. Bu oluşumların bir kısmı, 1989'da Hizb-i Vahdeti İslami Partisi çatısı altında birleştirilmiştir.⁵⁷

1990'larla birlikte İran'ın Ortadoğu'da izole edilmeye başlanması ile Tahran yönetiminin dikkati o sıralarda iç savaş yaşayan Afganistan'a çevrilmiştir. Saddam yönetimindeki Irak'ın İran'ın jeopolitik ve teopolitik açılımı için bir bariyer gibi olması ile İran'ın yönü doğuya dönmüştür. İran'da bundan sonraki süreçte, kendi devlet modelinin Afganistan'a ihraç edilmesiyle İran yönetiminde "Afganistan İslam Cumhuriyeti" kurulması gibi maksimalist amaçlara ulaşabilecek politikalar izlenmiştir. Bu dönemde İran'ın Afganistan'a uyguladığı politika Saddam sonrası Irak'ta İran tarafından uygulanan politikaya benzetilmiştir.⁵⁸

Afganistan'da, İran'a müzahir şahıslar devlet yönetiminde önemli noktalara gelmeye başlamış, İran'a yakınlığı ile bilinen Tacik kökenli Burhaneddin Rabbani Afganistan Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Ayrıca Herat bölgesindeki İsmail Han ve Pencşir bölgesinin hâkimi olan Ahmet Şah Mesut ile de oldukça yakın ilişkilere sahip olmuştur. Fakat Pakistan'ın desteklediği Taliban'ın ülkede etkinliğinin artmasıyla İran, Afganistan'daki emellerine ulaşamamıştır. 1994'ten itibaren yönetimi ele geçiren Taliban hareketinin Şii kökenli gruplar üzerinde baskı oluşturması Şiiileri sosyal, siyasi ve ekonomik kayba uğratmıştır. Taliban, İran'ın Afganistan konusundaki politikalarını kuruluşundan beri varoluşsal bir tehdit olarak değerlendirmiştir. 1996 yılında Kabil'i ele geçiren Taliban, Afganistan İslam Emirliği'ni ilan etmişti. Bu süreçte Taliban, İran'ı ve Afganistan içindeki İran'a müzahir grupları mücadele edilmesi gereken düşman olarak belirlemiştir. Özellikle Hazara Şiiileri bu durumdan sonra bir hayli olumsuz etkilenmiştir.⁵⁹

Bu duruma karşı İran, Hindistan ve Rusya ile Kuzey İttifakı'nı başta Tacikler olmak üzere yerel müttefiklerini korumak ve Şii mezhebine tabi olan grupları güçlendirmek amacıyla politikalar izlemiş ve Taliban'ın Afganistan içinde etkinliğinin artmasına engel olmak istenmiştir.⁶⁰

İran Afganistan'daki faaliyetlerini ağırlıklı olarak ülkedeki Şii kökenli Hazara nüfusu ile son dönemde Sünni olmalarına rağmen Tacikler üzerinde yürütmeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra İran'da yaşayan Afgan mültecilerden de istifade etmektedir. Afganistan nüfusunun %10'unu oluşturan Hazaralar, Şii olmaları ve Farsça konuşmaları nedeniyle, nüfusun %25'ini oluşturan Tacikler ise dil, etnik ve kültürel bağları itibarıyla İran'ın yönlendirmesine açıktır.⁶¹

57 Karaoğlu, *a.g.e.*, 86.

58 Dexter Filkins, "The Shadow Commander", *New Yorker*, 23 Eylül 2013.

59 "Massacres of Hazaras in Afghanistan", *HRW*, 19 Şubat 2001.

60 Filkins, *a.g.e.*

61 Deryabari, *a.g.e.*

İran, SSCB'nin Afganistan'ı işgal döneminde Hazaralar başta olmak üzere Mücahit unsurlara destek sağlamıştır.⁶² SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesi sonrasında da muhalif gruplara desteğini sürdürmüştür. İran 1989'da 8 Şii grubun birleşmesi ile kurulan Hizb-i Vahdeti İslami Partisi'nin teşkilinde etkili olmuştur. Haşim Rafsancani'nin 1989'da yönetime gelişi sonrasında İran, Şii unsurların yanı sıra Tacikler başta olmak üzere Sünni kökenli Farsça konuşan gruplara da destek vermeye başlamıştır. Bu politika çerçevesinde Burhanneddin Rabbani'nin liderliğini yaptığı Tacik kökenli Cemiyet-i İslami ile kültürel iş birliği anlaşması yapılmış ve Rabbani yönetimine destek verilmiştir.⁶³

İran, 1990'larda Taliban ile mücadele etmek maksadıyla ülkedeki mücahit gruplara destek vermiş, aynı zamanda Taliban rejimine karşı mücadelenin siyasi diyalog yoluyla çözümünden yana tavır sergilemiştir. İran'ın Taliban'a karşı duyduğu tehdit algısı o kadar yüksekti ki ABD'nin 2001 yılında Afganistan'da Taliban güçlerine yönelik müdahalesinde bilfiil ABD'nin yanında yer alarak istihbarat faaliyetlerine kadar ABD ve müttefiklerine destek verdiği bilinmektedir.⁶⁴

Hazaralı unsurların siyasî alanda etkinlik göstermeleri için örgütlenme çalışmalarına önem veren İran, seçim dönemlerinde de bu gruba maddi açıdan yardımda bulunmaktadır. İran'ın eğitim ve siyasallaştırma faaliyetleri Hazaraların Afgan siyasetindeki konumunun güçlenmesinde etkili olmaktadır.⁶⁵

Kuzey Afganistan'ın en büyük kenti konumundaki Mezar-ı Şerif İl Şurasında altı Hazara kökenli yerel milletvekili bulunmakta olup bu sayı kentteki Hazara nüfusuna oranla fazladır. İran Taciklere de benzer destekte bulunmakta olup, Afganistan'da 2014 Cumhurbaşkanlığı seçiminde Tacikler ile Hazaraları temsil eden büyük partilerin iş birliği yapmasında İran'ın yönlendirmeleri etkili olmuştur. İran yönetimi kırsal alandaki Hazara nüfusunun kentlere göç ederek siyasî yapıya kavuşması için 2000'lerin başında bilinçli bir politika izlemiş, İran'daki Afgan mültecilerin bir kısmı Kuzey Afganistan'a yerleştirilmiştir.⁶⁶

Kendisine müzahir şahıslara vize sağlama İran'ın kullandığı diğer araçlardan biridir. Bu kapsamda İran'ın 2014 sonunda haftalık olarak Afganlara verilen vize sayısını 200'den 2000'e yükselttiği, aynı çerçevede Afganlara ikamet tezkeresi vermeye ve daha önce müsaade edilmeyen Afganlıların İranlılar ile

62 Bilgehan Alagöz ve Ekber Kandemir, "11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran'ın Afganistan Siyaseti", *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, 2, no. 2, 2015, s. 121.

63 *a.g.e.*, s. 122.

64 Morteza. Mossadeghi and S. Fazlinejad, "Ruyaruyi va Reghabate Iran va Amrika Dar Afghanistan Pas Az Havadese", *Tahghighate Siyasi va Beynolmelali*, Eylül 2001, s. 120.

65 Mercaninejad, *a.g.e.*

66 Deryabari, *a.g.e.*

evlenmesine ve kamu kurumlarında işe alınmasına izin vermeye başladığı ileri sürülmüştür. İran Başkonsolosluğu'nun bölgedeki üst düzey Tacik ve Hazara bürokratlara her ay düzenli olarak satmaları için İran vizesi verdiği, böylelikle İran'ın bürokratik alandaki engelleri bertaraf ettiği belirtilmektedir.⁶⁷

Hazaralara ait tekkeleri ve ibadethaneleri etkin şekilde kullanan İran, tekkelerde eğittiği gençlerin bir kısmını İran'a eğitime yollamakta ve tekrar Afganistan'a göndermektedir. Son 15 yılda eğitim için gönderilen Hazaraların sayısının 54 bin civarında olduğu ifade edilmektedir. İran'da eğitim gören bu gençler dönüşlerinde Afganistan'daki medreselerde İran'a müzahir görüşler çerçevesinde eğitim vererek Şiilik ve İran propagandası yapabilmektedir. Ayrıca medreselerde görevlendirilen bu öğretmenlerin maaşlarının bir kısmını İran hükümetinin aldığı da öne sürülmektedir⁶⁸ İran'ın Hazara toplumunu etkisi altında tutmanın yanı sıra Afganistan'daki istikrarsızlaştırma faaliyetleri kapsamında Sünniler ile Şiiler arasında çatışma ortamını amaçlayan birtakım faaliyetlerde bulunduğu da iddia edilmiştir.⁶⁹

İran'a Müzahir Oluşumlar ve Şahıslar

İran, İmam Humeyni Vakfı ve Cemaat-ül Mustafa isimli sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla Hazaralara sosyal, kültürel ve eğitim alanlarının yanı sıra siyasi açıdan da destek sağlamaktadır.⁷⁰

İran, Mezar-ı Şerifteki Başkonsolosluğu üzerinden İmam Humeyni Yardım Komitesi (İmam Humeyni İmdat Komitesi) aracılığıyla Belh, Bamyan ve Baghlan vilayetlerinde faaliyet yürütmektedir. İran'ın Kuzey Afganistan'da yürüttüğü dini-mezhebi, kültürel ve siyasî faaliyetlerinde önemli rol oynayan Mezar-ı Şerif merkezi vakıflar ve dernekler arasında: Seyyid Davut Hüseyini Raşid'in eş başkanı olduğu Ayetullah Sistani Vakfı, Hazar'a kökenli Seyyid Zeki Musevi başkanlığındaki Ayetullah Mekurim-ül Şirazi Derneği, Merkezi Fıkhı Elimne Athar Derneği, Seyyid İsa Hüseyin Mezari başkanlığındaki Tabiyan Derneği bulunmaktadır.⁷¹

İran, ayrıca Hazara Tekkeleri, Ayetullah Humeyni İmdat Komitesi, Firdevsi Kütüphanesi, Bibi Zeynep Kız Medresesi, Limar Kurs Merkezi ve üniversiteler bünyesindeki kültür tanıtma alanlarında faaliyet yürütmektedir.⁷²

Siyasî ve sosyal destek, Hazara kökenli Afganistan İcra Kurulu Başkan Yardımcısı ve Hizb-i Vahdet-i Merdum-i İslam-i Afganistan Partisi lideri Mu-

67 Mossadeghi ve Fazlinejad, *a.g.e.*, s. 123.

68 Karaoğlu, *a.g.e.*, s. 89.

69 Karaoğlu, *a.g.e.*, s. 138.

70 Karaoğlu, *a.g.e.*, s. 88.

71 Karaoğlu, *a.g.e.*, s. , 88

72 Karaoğlu, *a.g.e.*, s. , 88.

hammed Muhakkık başta olmak üzere Hazara kökenli siyasî ve dinî şahıslar üzerinden sağlanmaktadır.⁷³

Afganistan'ın önde gelen Şii din adamlarından Ayetullah Muhammed Asıf Muhsini'nin sahibi olduğu Tamadon TV de İran yanlısı çizgide yayın yapmaktadır. Ülkedeki medya kuruluşlarının üçte birinin İran yanlısı yayın yaptığı ve İran'dan malî destek aldığı belirtilmektedir. İran ayrıca Kabil'in batısındaki Hatemül Nebiyyin İslam Üniversitesi gibi eğitim kurumlarını finanse ederek Velayeti Fakih'i benimseyen eğitimler aracılığıyla Şiiliğin tanıtılması ve Şiileştirme yönünde çalışmalar yürütmektedir.⁷⁴

İran geçmişten bu yana Taliban ile irtibat içerisinde olarak gerektiğinde destek de sağlamaktadır. Bu girişimleriyle İran'ın, kendi güvenliğini sağlama ve radikal unsurların yayılmasını önlemenin yanı sıra Afganistan sahasındaki nüfuzunu da korumayı amaçladığı düşünülmektedir.⁷⁵

2015 yılından itibaren IŞİD tehdidi üzerine İran'ın Taliban gruplarıyla irtibatlarının arttığı dikkat çekmektedir. Bu durum İran'a Afganistan'da rahat hareket edebilme imkânı sağlayarak ve Şiilik mezhebinden de güç alarak Irak'a ve Suriye'ye milis devşirmiştir. Bununla birlikte bazı Taliban gruplarına ve yabancı uyruklu savaşçılara yerel ve bölgesel düzeyde destek sağlamakta, bu gruplar üzerinden askerî faaliyetler de yürütebilmektedir. Keza IŞİD'e karşı mücadele eden Taliban mensupları ve Afgan vatandaşlara, İran'da ve Afganistan'da askerî eğitim ve maddi destek verildiği bunu da Devrim Muhafızları Ordusu'na bağlı Sepah-ı Muhammed biriminin yaptığı ifade edilmektedir.⁷⁶ Kabil'de İran yönetimi tarafından kurulan Fatimiyyun Tugayı çoğunlukla Afgan Şiiler'den oluşturulmuştur ve Afganistan'da Şiilik sayesinde angaje edilen Afganlılar, Fatimiyyun Tugayı bünyesinde Suriye ve Irak'a savaşa gönderilmiştir. İran bu politikasıyla mezhepsel kimliğinin avantajlarını kullanıp Şiiliği hem dış politika hem de mezhepsel yayılma stratejisi açısından bir kas gücü olarak kullanmaktadır.⁷⁷

Sonuç

İran açısından Afganistan, Şii jeopolitiğinin bir parçasıdır. İran, Afganistanlıları uzun yıllardır Ortadoğu'da giriştiği bütün çatışmalarda silahlı güç olarak kullanmaktadır. Afganistanlı Şiilerden oluşan Fatimiyyun Ordusu bu-

73 Nakissa Jahanbani, "Nakissa Iran's Regional Influence Spreads with Militia Recruitment in Afghanistan", *The Globe Post*, 22 Ağustos 2018.

74 Harsij, Touyserkani ve Jafari, "Geopolitics of Iran's Soft Power", s. 246.

75 Mercaninejad, *a.g.e.*

76 "Afghans Worry about the Return of Shia Fighters From Syria's Civil War", *The Economist*, 14 Mart 2019.

77 Karaoğlu, *a.g.e.*, s. 193-194.

nun en açık örneğidir. Aslında Afganistanlı Şiiiler, İran'ın siyaseti nedeniyle Ortadoğu'daki mezhepsel çatışmanın bir parçasına dönüştürülmüşlerdir. Bu çatışma riski başta Türk dünyası olmak üzere bölge ülkeleri için risk oluşturmaktadır.

İran'ın Şiiilik üzerinden dinî diplomasisi, kamu diplomasisi ve algı yönetimi faaliyetlerinin kolayca uygulamasında İran'ın, Afganistan coğrafyasını tarihsel olarak kendi nüfuz alanının bir parçası olarak görmesi önemli olarak değerlendirilmektedir. Afganistan'ın "Fars/İran medeniyet havzasının beşiği" olduğu fikri, Fars milliyetçileri arasındaki genel bir kanı olarak kabul edilmektedir. Başta Tacikler olmak üzere Afganistanlıların yaklaşık %40'ı tarafından ana dil olarak Derice, bir diğer ifade ile "Deri Farsçası" kullanılmaktadır. Bununla birlikte Afganistan'ın farklı etnik grupları arasında ortak dil olarak Farsça konuşulmaktadır. Farsça'nın bölgedeki varlığının İran'ın bölgeye olan ilgisinin artmasında ve irtibatını kuvvetli ve kolay olarak sağlamasında etkili olduğu görüşü kabul görmektedir.

Afganistan'da ağırlıklı olarak Hanefilik mezhebine tabi insanların yaşadığı bir coğrafya olsa da bu Hanefiliğin sembolik bir Hanefilik olduğu bilinmelidir. Klasik kaynakların tekrarı ve uygulamasından ibaret bir din anlayışının yaşandığı Afganistan'da, Hanefiliği belirleyen ve besleyen Maturidiliğin isminin geçmediği ve Selefilik enfeksiyonu kapmış bir Hanefilik algısının hâkim olduğu göz önünde tutulmalıdır. Bu durum olası bir Şii-Selefi çatışmasının da ihtimalini artırmaktadır.

İran, Afganistan'daki Şiiileri, Suriye ve Irak'ta mezhepsel gerginliklerin ve çatışmaların bir unsuru hâline getirirken aynı zamanda Afganistan içinde de mezhepsel bir çatışmayı körükleme ihtimalini de kolaylaştırmıştır. Fakat Afganistan'ın iç ve dış dinamikleri Irak ve Suriye'den farklıdır ve bu durum İran'ın büyük sorunlarla karşılaşmasına sebep olabilir. Hem İran-Taliban ile ilişkilerin zedelenmesi hem de buradaki olası çatışmalar Afganistan'daki Şiiilerin kanlı bir süreçle karşı karşıya kalmasına neden olabilir. Ayrıca buradaki mezhepsel bir gerginliğin başta Özbekistan olmak üzere Türk dünyasına ve Pakistan içine de sirayet edebilme riski kolayca ortaya çıkabilmektedir.

Bu durumun da İran-Pakistan ilişkilerine olumsuz yansımaları olacaktır. Pakistan'ın Körfez'deki Arap ülkeleriyle olan ilişkilerinin İran aleyhine daha da gelişmesinin İran açısından çok da yararlı olmayacağı ortadadır. Bununla birlikte bölgenin Çin, Rusya gibi küresel ve bölgesel aktörlerin İran'ı karşısına almasına da yol açabilir. Bu durum İran'ı özellikle ekonomik anlamda sıkıntılardan geçtiği bir dönem de daha da zorlama ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Kaynaklar

Akdevelioğlu, Atay. “İran İslam Cumhuriyeti’nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları”. *Uluslararası İlişkiler* 1 no. 2 (2004): 129-160.

Alagöz, Bilgehan ve Kandemir, Ekber. “11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran’ın Afganistan Siyaseti”. *Turkish Journal of Middle Eastern Studies* 2 no. 2 (2015): 109-140.

Barfield, Thomas. *Afganistan: Politik ve Kültürel Bir Tarih*. Ankara: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2021.

Berridge, G. R. and Alan, James. *A Dictionary of Diplomacy*. New York: Palgrave Macmillian, 2003.

Cull, Nicholas J. *The Cold War and The United States Information Agency*. New York: Cambridge University Press, 3. Basım. 2009.

Çınarlı, İnci. *Stratejik İletişim Yönetimi*. İstanbul: BETA, 2013.

Deryabari, Mohammed. (2021). “Oza’ e Afghanistan va Pishineye Taliban” Son erişim: 14 Ocak 2022, <https://bit.ly/3tOimHH>

Ekşi, Muharrem. “İran’ın Transnasyonel ve Teopolitik – Şiilik – Temelli Kamu Diplomasisi”. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 1 no. 2 (2017): 46-66.

Frankopan, Peter. *İpek Yolu*. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018.

Filkins, Dexter. (2013). “The Shadow Commander”. Son Erişim: 05 Eylül 2021, <https://www.newyorker.com/magazine/2013/09/30/the-shadow-commander>

Foucault, Michel. *Özne ve İktidar*. çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

Foucault, Michel. *Bilginin Arkeolojisi*. çev. Veli Urhan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

Güler, Rıza. *Stratejik İletişim Güvenlik Odaklı Algı Yönetimi Paradigmaları*. Ankara: Karakum Yayınları, 2018.

Güngör, Nazife. *(İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011.

Güvenç, Bozkurt. *Kültürün ABC’si*. İstanbul: YKY, 1997.

Herman, Edward S. “The Propaganda Model: A Retrospective”. *Journalism Studies* 1 no. 1, (2000): 101-112.

Harsij, H., Touyserkani M., and Jafari, L. “Geopolitics of Iran’s Soft Power”. *Journal of Political science Association* 4 no. 2), (2009): 246.

Holtzhausen, Derina and Zerfass, Angar. “Strategic Communication: Opportunities and Challenges of the Research Area”. *The Routledge Handbook of Strategic Communication*. New York: Routledge, 2015.

HRW. (2001). "Massacres of Hazaras in Afghanistan". Son Erişim: 08. Eylül 2021, <https://www.hrw.org/report/2001/02/01/massacres-hazaras-afghanistan>

Hunter, Shireen. T. "Iran's Pragmatic Regional Policy". *Journal of International Affairs LVI* no. 2, (2003): 133-148.

Irna. (2019). "Revayate Resanehaye Dakheli Az Safare Heyate Siyasiye Taliban Be Tehran". Son Erişim: 12 Eylül 2021, <https://bit.ly/3tPjQ4C>

Jahanbani. Nakissa (2018). "Nakissa Iran's Regional Influence Spreads with Militia Recruitment in Afghanistan". Son Erişim: 18 Ocak 2022, <https://theglobepost.com/2018/08/22/iran-recruiting-afghans/>

Jobert, Şule Tankut. *Yeni Başlayanlar İçin Psikoloji*. İstanbul: İyi İnsanlar Yayınevi, 2009.

Kaja B. "Religious Actors and Civil Society in Post-2001 Afghanistan Raporu". International Peace Research Institute Yayınları, 2007.

Karaoğlu, Orhan. *Jeopolitiği Anlamak*. Ankara: Orion Yayınları, 2022.

Karaoğlu, Orhan. *Teopower Olarak Şiilik ve İran Dış Politikası*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2021.

Landinfo. "Afghanistan: Hazaras and Afghan İnsurgent Groups Raporu". *Landinfo Country of Origin Information Centre*, Norveç. 2016

Lantis, Jeffrey S. *Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism, Defense Threat Reduction Agency Advanced Systems and Concepts Office*. Comparative Strategic Cultures Curriculum Contract. (2006): No: DTRA01-03-D-0017, Technical Instruction 01.03.2022 <https://irp.fas.org/agency/dod/dtra/stratcult-claus.pdf>

Laughey, Dan. *Medya Çalışmaları*. çev. Ali Toprak. İstanbul: Kalkedon, 2010.

Lawrance, Eleanor. *Henderson's Dictionary of Biological Terms*. London: Pearson Higher Education, 1999.

Le Bon, Gustave. *Kitleler Psikolojisi*. çev. F. Z. Bayrak. Ankara: Hayat Yayıncılık, 2017.

Lewis, A. "The Issue Of Perception: Some Educational Implications". *Educare* 30 no. 1.2, (2001): 272-288.

Mercaninejad, Ahmed. (2018). "Naghsh Afariniye Hovzeye Tamaddoniye Farhangiye İrani Dar Siyasate Khareji". Son Erişim: 10 Ocak 2022, <https://bit.ly/3nGoiS1>.

Mossadeghi, Morteza. and Fazlinejad, Seyad. (2017). "Ruyaruyi va Reghabate Iran va Amrika Dar Afghanistan Pas Az Havadese". *Tahghighate Siyasi va Beynolmelali* (11 Septamber 2001): 117-150.

Murrow, Edward. (1965). "The Edward Murrow Center of Public Diplomacy. What is Public Diplomacy?" Son Erişim: 11 Kasım 2022, <http://fletcher.tufts.edu/murrow/public-diplomacy.html>

Nye, Joseph S. *Yumuşak Güç*. çev. Reyhan İnan Aydın. Ankara: BB101 Yayıncılık, 2004.

O'Brien, Daniel. (2004). "The Epistemology of Perception". Son Erişim: 05 Şubat 2022, <http://www.iep.utm.edu/epis-per/>

Otara, Alfred. "Perception: A Guide for Managers and Leaders". *Journals of Management and Strategy* 2 no. 3, (2011): 24-28.

Öçal, Ş. (2018). İran Dış Politikasında Yumuşak Güç Kullanımı: Kültür ve Dil. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 46-68.

Richards, J. Robert. "James Gibson's Passive Theory of Perception: A Rejection of Doctrine of Specific Nerve Energies". *Philosophy and Phenomenological Research*, (1976): 218-233.

Siegel, Pascale Combelles. "Perception Management: IQ's Stepchild". *Law Intensity Conflict & Law Enforcement* 13 no. 2, (2005): 117-134.

Snyder, Jack. "The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations". *RAND Cooperation* (1977): 22-29.

Stupak, J. R. "Perception Management: An Active Strategy for Marketing and Delivering Academic Excellence, Business Sophistication and Communication Successes". *Public Administration & Management* 5 no. 4, (2000): 250-260.

Şahin, Mehmet ve Seyedi Asl, Seyedmohammad. "İran Dış Politikasında Kamu Diplomasinin Kullanımı". *Ortadoğu Etütleri* (2020): 154-180.

Taylor, Phillip. "Perception Management and The War Against Terrorism". *Journal of Information al Warfare* 1 no. 3, (2002): 16-29.

The Economist. (2019, Mart 14). "Afghans worry about the return of Shia fighters from Syria's civil war". Son Erişim: 21 Temmuz 2019, <https://www.economist.com/asia/2019/03/14/afghansworry-about-the-return-of-shia-fighters-from-syrias-civil-war>

Traverton, Gregory F. at al. *Toward a Theory of Intelligence Workshop Report*. Los Angeles: Rand Corporation, 2006.

Tuch, Hans. *Communicating With the World: US Public Diplomacy Overseas*. New York: St. Martin's Press, 1990.

Withagen, Rob. and Chemero, Anthony. "Naturalizing Perception Developing the Gibsonian Approach to Perception Along Evolutionary Lines". *Theory and Psychology* 19 no. 3, (2009): 363-389.

Yegin, Abdullah. *İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları*, Ankara: SETA Yayınları, 2017.